

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים

קירות מדברים ברשת

אגף משפחות,
הנצחה ומורשת -
יחידת המורשת
והמוזיאונים

גיליון מס' 9

כסלו ה'תש"ף דצמבר 2019

קוראים יקרים,

חג החנוכה תש"ף הבא עלינו לטובה מביא עמו כדרך קבע את סיפורי הגבורה והמורשת של עם ישראל. הפעם החלטנו ביחידת המורשת והמוזיאונים להציג לפניכם היבט מיוחד וייחודי של סיפורים אלה - סיפורי גבורה נשית.

אחד מסיפורי הגבורה הנשית היהודית הבולטים, הנקשר בחנוכה ובעלילות החשמונאים, הוא סיפורה של יהודית החשמונאית שהצליחה לשחרר את תושבי העיירה בתוליה ממצור ארוך שצר עליה המצביא הבבלי הולופרנס.

אלפיים שנים ויותר אחר כך, בימינו אנו, התרחשו סיפורי גבורה נשית גם בהקשר לעולם התוכן שלנו במוזיאוני משרד הביטחון העוסקים בכוחות המגן והמחתרות והם חלק מהמאבק להקמת המדינה.

בגיליון הנוכחי תיחשפו לסיפורי גבורה נשית מעוררי הערצה באירועים שונים ומגוונים, אם בפעולות קרביות, אם בתחבולות ואם בהתמודדות יומיומית ומאתגרת ברמה המשפחתית.

לאחר קום המדינה היו רבות מהגיבורות לדמויות משמעותיות בחברה הישראלית וכיהנו במשרות פוליטיות וציבוריות שונות. נשים אלה סללו את הדרך לאלו שבאו אחריהן עד דורנו אנו, והן הולכות וממלאות את שורות הלוחמים בצה"ל ומערכת הביטחון במגוון תפקידים בכירים ומשמעותיים - אלה העושות תפקידן לילות כימים ופועלות לשמירה על ביטחון אזרחי ישראל. כבכל חג חנוכה בשנים האחרונות, אנו ביחידת המורשת והמוזיאונים מציינים גם השנה את "שבוע הגבורה והמורשת". אני מזמין אתכם לבקר במהלך חג החנוכה במוזיאונים של המשרד, ליהנות ממגוון פעילויות חווייתיות לכל המשפחה ברוח החג הכוללות סיורים מומחזים, פעילויות יצירה, חדרי בריחה ועוד...

חג חנוכה שמח ומואר לכם ולמשפחותיכם!

שלכם,

שלומי מעיין,

מנהל יחידת המורשת והמוזיאונים

גיליון מס' 9

כסלו ה'תש"ף דצמבר 2019

חברי מערכת:

ד"ר עפר בורד

יוסי קיסטר

חני שחר פישמן

רחל סילקו

טל גרינברג גוזלן

עריכה לשונית: רותי ונעם אור

עיצוב גרפי: גרפיקה משהב"ט

מה בחוברת

עמ' 2-3	מוזיאון בית "השומר" נשים לב לנשים בארגון "השומר"	
עמ' 4	מוזיאון אסירי המחתרות - עכו רות - האישה שמאחורי האסיר משה דיין	
עמ' 5	מוזיאון בית הגדודים "זאת קומתך דמתה לתמר"	
עמ' 6-7	מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן "המואביה" בשירות "המוסד"	
עמ' 8	מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב "כל בחור וטוב - לנשק, בחורה על המשמר"	
עמ' 9	מוזיאון הפלמ"ח נשים בפלמ"ח	
עמ' 10-11	מוזיאון האצ"ל לוחמות האצ"ל	
עמ' 12	מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי) שירת דבורה - דבורה קלפוס נחושתן	
עמ' 13	מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר) סיפורה של עדה הג'נ'ית	
עמ' 14	מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים מכתב מבת לאם	
עמ' 15	מפת המוזיאונים	
עמ' 16	פרטי קשר מוזיאונים	

מוזיאון בית "השומר"

נשים לב לנשים בארגון "השומר"

אנשי ונשות "השומר" הגיעו יחד לארץ בעלייה השנייה, אך כבר מנקודת הפתיחה לא היה שוויון בין נשים לגברים: אומנם הרקע החברתי-פוליטי של החלוצות היה דומה לזה של החלוצים וחלקן גם היו קשורות לקבוצות מהפכניות ולתנועות סוציאליסטיות ברוסיה, אך עם זאת מבחינת השכלה למשל, היה הבדל בין גברים לנשים. גברים למדו בחדר או בשיבה, בעוד שרוב הנשים היהודיות לא זכו להשכלה פורמלית אלא למדו מאמותיהן להיות עקרות בית. רק מעטות, כרחל ינאית בן צבי למשל, למדו בגימנסיות הרוסיות ואף באוניברסיטאות. הבדל זה השפיע גם על השפה - 60 אחוזים מהגברים ידעו עברית, לעומת 30 אחוזים בלבד מהנשים. חיה דרכלר קרול מספרת שכשהחליטה לעלות לארץ הלכה להתייעץ עם שינקין המנוסה, אך הוא צחק לה: "אין החקלאות בארץ מתאימה לבחורות יהודיות. הוא יעץ לי ללמוד תפירה ובה להכשיר את עצמי לחיים עצמאיים בא", וכמו כן לקנות מכונת תפירה ולהביאה איתי ארצה." למרות דברי "הפרגון" הללו, הצעירות היהודיות מהעירייה רצו ליצור לעצמן זהות חדשה ולהפוך לעובדות אדמה שיודעות לחרוש תלם ולהשתמש ברובה.

פריצת הדרך בהעסקת נשים בכל ענפי המשק החקלאי העברי בארץ ישראל התחוללה בחוות סגרה, בניהולו של אליהו קראוזה. חווה זו הייתה מרכז ההכשרה היחיד למבוגרים, ובמיוחד לנשים. קראוזה תמך בשילוב נשים בעבודת השדה, ואף עודד אותן כשהבטיח להן הכשרה חקלאית ועבודה מתאימה. אפילו שכר נדיב הוצע להן, יותר מהפועלות הערביות. מדרג השכר היה: נשים ערביות - 3 גרושים, נשים עבריות 7 גרושים וגברים - 9 גרושים. כאשר גייס אנשים לחווה אמר לאחד מפועליו: "...כשם שארצנו דורשת פועלים טובים, כן הדרישה מורגשת במידה גדולה יותר באיכרות טובות". מדיניותו המיוחדת של קראוזה התבטאה גם כשלקח את מניה וילבושיץ כפועלת בחווה. היא פנתה אליו בעניין שיתוף קבוצת פועלים עצמאית בסגרה (הקולקטיב) והוא נענה להצעה ואף מינה אותה למנהלת חשבונות אצלו. מינוי זה (בנוסף להתנגדות לרעיון הקולקטיב) גרר תגובה נזעמת מהנהלת יק"א (החברה היהודית להתיישבות), שם נאמר: "מדוע לקבל לעבודה מזכירה ולא מזכיר?" קראוזה השיב: "הדבר אינו מפריע לי כל עוד הללו ממלאים את המוטל עליהם". לאחר שהסתיימה שנת הקולקטיב ב-1908 נשארו הפועלות בחווה כחקלאיות ותיקות. הן עבדו בענפים שונים וקראוזה סמך עליהן, ואף הפנה אליהן כל בחור חדש שהגיע כדי לקבל מהן הדרכה והכשרה. עם זאת, מתום תקופת הקולקטיב חל פיצוח במעמדה של "השומרניקית" לאורך ימי פועלו של ארגון "השומר".

חיה קרול בלול

שפרה שטורמן הייתה הפועלת הראשונה בקולקטיב שהגיעה לסגרה משום ששמעה ששם יש לנשים סיכוי להשיג עבודה בחקלאות. אחריה הגיעו למקום אחיותיה אסתר ושרה. ברוך צ'זיק, שהיה פועל בחווה, תיאר אותן כך: "בייחוד מפליאות אותי ארבע הצעירות-הפועלות, הסנוניות הראשונות בשדה עבודת האישה בא", והן האחיות שטורמן והאחיות בקר - ציפורה (זייד) וקיילה (גלעד). לכל אחת מסר קראוזה זוג שוורים וחורשות הן בשדה ובגן, ומוציאות מתחת ידיהן עבודה כמו הפועלים הטובים ביותר. בקולקטיב היו שנים-עשר חברים ושש חברות. הבחורות התעקשו לעבוד בפלחה, תפרו לעצמן בגדי עבודה אפורים כשל הגברים, קיצצו שערן, חבשו כאפיות ויצאו לשדה. עם זאת, מעמדן של הנשים בעבודה לא הושג בקלות. במקביל לתמיכתו הברורה של קראוזה, עדיין היה עליהן להתמודד עם גישת הפועלים-הגברים:

כשיצאה אחת מהאחיות שטורמן לחרוש, נתנו לה צמד שוורים צעירים ומרדניים. באמצע התלם השתוללו ופתחו במרוצה. היא רצה בעקבותיהם, מתאמצת לתפסם, אך איש לא בא לעזרתה, להיפך, הפועל שחרש לידה שחק ולעג לה. כשנודע הדבר למניה גערה בסדרן העבודה והורתה לו לתת למחרת את השוורים הממרים לאותו פועל.

כאשר קראוזה מסר את השמירה בסגרה לידי ארגון "בר גיורא", את ההחלטה על צירוף נשים לשמירה קיבלו חברי הארגון עצמם, אך לא תמיד הייתה נכונות לזה מצידם. מספרת רחל ינאית בן צבי: "...עמדנו על המשמר, אסתר (בקר שטורמן) ואני. לאסתר אקדח משלה וגם לי הביאה אקדח. זו לי פעם ראשונה שאני בשמירה. הלב רחב והומה - נסוג העלבון מפני ההרגשה שעל דעת עצמי קמתי לשמור ולא נשלחתי".

משק הפועלות

מימין לשמאל: חנה הפנר-צ'רקצקי, קלמן גרינפלד, פנחס שניאורסון, צילה ואן דר-הורן. צילום: אברהם סוסקי

האישה היא שנשאה בעול המשפחה ובקשיים. הגבר היה יוצא לשמירה ומשאיר את הרעיה לבדה עם הילדים, חשופה לבדידות ולפחד. כותבת חיה יגאל: "נדרשה עזרה בשמירה ויגאל נתבע לנסוע שמה... עוברים ימים, שבועות וממנו אין ידיעה, אין מכתבים ואני בודדה כל כך."

לסיכום, לאורך כל פעילות הארגון נתגלה פער בין אידיאולוגיה למציאות; החברה החלוצית דגלה אומנם בשוויון בין המינים ובשחרור האישה מתפקידיה המסורתיים - אך למעשה זו היתה חברה ששמה במרכזה מימוש משימות לאומיות. תפקיד האישה במשימות אלו נשאר מסורתי - אחראית לעבודות הבית ולגידול הילדים. בשנת 1956 כתבה ציפורה אברמסון טרטקוב מכתב לישראל שוחט: "לא קל היה להתקבל כחברה ממש. אומנם השתתפתי בפעולות ומילאתי חובות כחברה נאמנה, אבל לא התקבלתי רשמית כחברה 'השומר'... וגם לא הייתי אשת שומר. במשך כל השנים שחייתי עם חברי 'השומר' הייתה לי שאיפה עזה להשתייך אליהם ולהתקבל רשמית כחברה, ותמיד משכו אותי בהבטחות."

שנים מאוחר יותר נמצאה בתיק זיכרונות אנשי "השומר" עדות לוויון ששסק בנושא מעמד האישה בארגון. היו שהתנגדו להודות שבכלל הייתה בעיה כלשהי, כמו אליעזר קרול ויצחק בן צבי, והיו שהודו באי השוויון, כפי שאמר נחום הורביץ: "חטא יהיה לכסות על העבר. האישה לא תפסה את המקום הראוי לה בארגון."

כתבה: בת ארז יוגב

כדי להשתתף בשמירה נדרשו הבחורות לעבור אימונים בירי וברכיבה. מספר אלכסנדר זייד: "מן הבחורות הצטיינה ביותר בקליעה קיילה... במשך הזמן למדנו גם את תורת הרכיבה. ראשונה למדה תורה זו ציפורה. במשך שבועות רבים התאמנה עד שלמדה לרכוב עליה כרוכב מנוסה". (כמובן "רוכב" ולא "רוכבת"). עם זאת, לא מאפשרים לציפורה זייד לצאת לשמירה. מה עשתה? ציפורה החליטה להתחפש לגבר, קראה לעצמה גבריאל ויצאה לשמור. בלילות היא ישנה אצל אחותה קיילה גלעדי אך אז התחילו שמועות שקיילה בוגדת בישראל גלעדי עם גבריאל. ציפורה הבינה שלא תוכל לתת לחבורה להשמיץ כך את אחותה, ולכן חשפה את עצמה. כאשר נישאה ציפורה לאלכסנדר, היה ביניהם סידור פרטי שבימי שישי היא מתליפה אותו בשמירה כדי שיוכל לנוח. כיוון שהייתה בעלת אקדח שרכשה בכספה, היא הייתה עצמאית ובלתי תלויה באחרים.

גם מבחינת ההופעה החיצונית ניסו הנשים להידמות לגברים; הן לבשו כאפיות, חולצות ארוכות ואפורות ומכנסיים רחבים. קיילה גלעדי מספרת על פגישתה הראשונה עם מניה שוחט: "...חיצוניותה עוררה בי תשומת לב רבה, לא רגילה הייתי לראות אישה בתלבושת גבר. גם הבעת פניה הייתה גברית, ובגדיה עם הרבה כיסים, אולר ועפרונות. אף כפפה של ברזל נשאה איתה..." צורה חיצונית זו שונה מדמות הפועלות של העלייה השנייה, הלבושות שמלות ארוכות, חגורות סינר ומטפחת לראשיהן. רחל ינאית כתבה בקשר ללבושן של הנשים: "במרחק מה מאיתנו צמדי שוורים רתומים למחרשות ודמויות שאינן דומות כלל לפלחים מהלכות אחרי המחרשה בתלם. התקדמנו, ומה רואות עינינו? בין האוחזים במחרשה גם בחורות. אסתר, שרה וציפורה - חבושות הן כאפיות כמו הבחורים, לבושות חולצות ארוכות אפורות כהות ומכנסיים רחבים למותניהן - הלבוש החדש של חברותינו בסגרה."

נשותיהם של אנשי "השומר" נדרשו לא אחת לעמוד במצבים קשים הדורשים אומץ רב. הגברים היו יוצאים לשמירה, והאישה הייתה נשארת לבדה עם הילדים, בחשכת הלילה לקול התנים. הן היו נוהגות לעלות למעלה לגג ולקחת עמן את הסולם, כדי שאיש לא יפתיע אותן. יפה אביגדורוב סיפרה שכאשר תקפו ערבים במנחמיה, ביקש אחד מהם לחטוף את בַתה התינוקת. היא נאבקה בו ואף נחבלה קשות בראשה.

הנשים שאפו להשתתף בעיקר במעשה בראשית של עבודת האדמה. המטבח היה בעבורן הכרח ולא בחירה. חיה יגאל התנגדה להיות עקרת בית. בן זוגה מרדכי יגאל רצה חיי משפחה פרטיים ולא חיי קולקטיבי. היא כתבה: "נראה לי מוזר להתחיל פתאום בחיי עקרת בית..." תגובה זו משקפת את מצבן של הצעירות שנישאו שכן הן נותקו מחיי הקבוצה. כל עוד היו רווקות התנסו בחיי הפועלות בגילן, נשות העלייה השנייה. משישאו, חזרו להיות "אשת איש" שגידלו ילדים, כפי שהייתה אמן לפנייה. הנישואים החזירו אותן לתפקידיה המסורתיים של האישה.

בשנים מאוחרות יותר, בתקופת החיים בכפר גלעדי, הנשים לא שמרו בפועל, אך היו שותפות למשימות הקשורות בשמירה, כמו רכישת נשק. אסתר בקר למשל השתתפה בהעברת נשק מדמשק לרחביה. היא ניצלה חוק תורכי האוסר על גברים להיכנס לתאי נשים ברכבת, וגם הכרטיסן היה מנוע מלהיכנס לתא שבו ישבה והיא יכלה לקחת איתה מזוודה עם נשק. כשהגיעה הרכבת לרציף העבירה אסתר את המזוודה בעד החלון לאחיה חיים שטורמן. כדי לצלוח משימה זו שינתה את הופעתה החיצונית, ומפועלת הלבושה מכנסי עבודה, התלבשה כגברת הדורה.

העובדה שהנשים לא נחשבו ממש כנשות הארגון באה לידי ביטוי גם בספרי החשבונות של הארגון. בפנקסים אלו נערך רישום של כל חברי "השומר". לכל שומר היה חשבון נפרד שרשום רק על שמו ולנשים לא היו חשבונות משלהן. אם שמן הופיע, זה היה רק תחת הכותרת: "הוצאות". על כך כתבה אסתר בקר: "...כאילו לא נשאו בעול ובסכנה שווה בשווה עם החבר..."

מוזיאון אסירי המחתרות עכו

רות

האישה שמאחורי האסיר משה דיין

ההתמודדות של רות מורכבת מאוד, מלבד העובדה שבעלה אסיר השפוט לתקופת זמן ממושכת, היא מחזיקה על כתפיה את משק הבית, ועליה לקבל החלטות משמעותיות לבדה, וכך היא כותבת במכתבה למשה בדצמבר 1939: "...רציתי להתייעץ איתך ביחס למעשיי. ישנן שלוש הצעות: חניטה, מעוז חיים ולעבוד בעצמי ולסדר את יוליק באיזה מקום. אני חושבת שאעשה את האחרון, אף על פי שזה הקשה ביותר - להיפרד מהילדה שלי. קשה לי אפילו לחשוב על זה, הרי היא באמת נחמתי היחידה, אך גם לך אין אותה, ואז אהיה ברשות עצמי יותר..."³⁷

מלבד האתגרים הללו מתמודדת רות עם אימי מלחמת העולם השנייה: ב-9 בספטמבר 1940 הפציצו מטוסים איטלקיים את תל אביב. בהפצצה נהרגו 103 בני אדם ועוד 124 נפצעו. רות ובתה התינוקת יעל גרו אותה העת בתל אביב. למוחרת היום כותבת רות לבעלה על אימת ההפצצה ותוצאותיה ועל תחושת הבדידות שלה בעת ההיא: "...ילדי, כמה בימים אלה נחוצה לי שכך רחבה להישען, ילדי, ושתחזקני. אך כנראה שלמרות הכול לא נפלתי ברוחי ואני שמחה שאחזור לעבודתי..."³⁸

בכל אלו עמדה רות ברוח איתנה למענה, למען משה לבל תיפול רוחו ולמען בתם. "אין כמעט דבר שישפיע עליי ויביאני לדמעות. הכול עובדות כבדות ודורשות שיקול דעת רב, ויש לי ילדה, והסנטימנטים ממני והלאה. לעיתים מתגנב איזה געגוע לחיים שכל כך רציתי בהם ואף פעם לא טעמתי, אך תכף אני מתקשה למציאות וממשיכה עם ראש זקוף ומצפצפת על כולם..."³⁹

כתבה: ברכה גנץ

ב-5 באוקטובר 1939, זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, נעצרו 43 חניכים ומפקדים של קורס מפקדי מחלקות של ארגון ה"הגנה" בדרכם מיבנאל לגזערה. זו תחילתה של פרשה שלימים כונתה ביישוב היהודי בארץ ישראל "פרשת המ"ג".

פרשת המ"ג הפתיעה והסעירה את היישוב היהודי. מאסרם סימל את סיום שיתוף הפעולה בין היישוב היהודי לממשלת המנדט הבריטי בתקופת המרד הערבי.

בין העצורים היה גם משה דיין, ממפקדי הקבוצה, אז כבן 24, נשוי לרות בת ה-22 ולהם תינוקת קטנה בשם יעל. בתקופת מאסרו מתקיימת חליפת מכתבים בין בני הזוג, כאשר משה יכול להרשות לעצמו יתר רגשות ואילו היא צריכה להיות חזקה למענו, למען בתם ולמען עצמה.

רוב מכתביה של רות למשה האסיר לא שרדו היות שהגיעו לכלא באופן בלתי לגאלי ומשה נאלץ להשמידם, אך מן המעט ששרדו לנו למדים על חוסנה הנפשי ותעצומות הנפש של רות הצעירה, שבעלה נאסר ונידון לתקופת מאסר ממושכת.

וכך כותבת רות לבעלה משה ב-15.10.1939:

"משה שלי,

ובכן ראיתיך. שמחתי לראות שפניך טובים. אני מקווה ששמחת לראותנו, אך זה באמת קשה. יעל נסעה לירושלים, לי פשוט אין כוח לטפל בה. הייתי קצת חולה מרוב חולשה... אשתדל להבריא ולמהר ליעל... **אצלי מצב הרוח לא נפל**, רק עייפה עד מוות ומתוחה... **ואתה ילדי היה שמח ואל תיפול רוחך**. הכול יבוא במקומו בשלום ויעל ואני מחכות לך נורא, להיות שוב-שוב המשפחה השלמה..."⁴⁰

בד בבד מנהלת רות יומן ובו היא מספרת על תחושותיה והתמודדיותיה.

כך היא כותבת ביומנה לאחר מתן גזר דינם של המ"ג: "עשר שנים. אף קול לא נשמע באולם. עשר שנים, זאת אומרת עד 1949. כל הציפייה של ארבעה שבועות, כל התקוות, החלומות היפים, הכול נהרס בשתי המילים: עשר שנים. הראש לא יכול להכיל את גודל האסון... אך אל יאוש. שוב תקוות מתגברות, גם אלה חיים ועלינו להמשיך ולא להתנוון..."⁴¹

1 רותי שלי, עמ' 29, ניצה בן ארי, 2001

2 רותי שלי, עמ' 34

3 עמ' 66

4 עמ' 212

5 עמ' 45

"זאת קומתך דמתה לתמר"*

לאיטליה, הייתה זו תמר שליוותה אותו לבסיס חיל האוויר הבריטי בהלופוליס בעודו לבוש מדי חיל האוויר הפולני, והעבירה אותו לידי טייס בריטי יהודי שהטיס לאיטליה. תמר גם הייתה מעורבת בפעולות הברחת נשק גרמני נטוש ממצרים לארץ ישראל. יחד עם פעילים אחרים היא עסקה בהכנת סיפורי כיסוי לפעולות ההברחה - זיוף תעודות משלוח לציוד, אישורי מעבר, אישורי חופשה, כרטיסי עבודה לרכב ועוד. כמו כן עסקה בהוראת עברית לחברי תנועת "החלוץ" ועזרה לנציג "ההגנה" בקהיר. לפי בקשתה הועברה לירושלים.

בשנת 1946 השתחררה מהצבא הבריטי אך המשיכה לשרת כקצינת מודיעין בשירות הידיעות (ש"י) של "ההגנה" כממונה על הש"י המדיני בירושלים. במסגרת התפקיד ריכזה גם את עבודת המעקב אחרי דימויה הפנימיים והתקשורת בין אנשיה של ועדת אונסקופ, הוועדה המיוחדת שהחליטה על חלוקת הארץ, בעת שזו הייתה בארץ.

בדצמבר 1947 נסעה למרסיי שבצרפת כדי להיות אחראית על עלייה בלתי לגאלית. במסגרת זו פעלה להעביר ארצה עולים בניירות מזויפים כדי שלא יועברו לקפריסין. בשנת 1948 חזרה ארצה והשתלבה בפעילות ציבורית. תמר מתגוררת כיום בירושלים.

עם תחילת ההכנות להקמת תצוגת הקבע במוזיאון בית הגדודים המוקדשת לכ-30,000 המתנדבים והמתנדבות מהיישוב בארץ ישראל לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, הייתה תמר מעורבת ופעילה. היא אף תרמה לבית הגדודים כמה פריטים מתקופת שירותה, ביניהם הגדה של פסח המוצגת במוזיאון. את ההגדה כתבו בשנת 1942 חיילות מיחידה 529 ב"חיל העזר לנשים", שהייתה מוצבת במצרים. זו הגדה היתולית, המתכתבת עם הטקסט המסורתי אך בוחרת שלא לכלול אותו בהגדה שלהן. במקום זה עוקבת ההגדה אחר תחנות שונות בהווי הצבאי ובשירות מרגע הגיוס, וכך מופיע למשל הטקסט הבא:

"הלכנו לקולנוע, אכלנו גלידה/ לבשנו נעליים בדיוק לפי מידה/ בקיצור נהנינו מהחיים כחווה ואדם/ ולא ידענו אפילו שסואץ קיים/ עד שפתאום קרה, להבדיל "נס"/ והתגייסנו כולנו לשורות ה-A.T.S./ וכשהבינונו, שגם החיילת אישה/ התברר, שקל להיכנס, אבל היציאה - קשה.../ ובאחד הימים השתנתה ההיסטוריה בינתיים/ אבותינו יצאו, ואנו חזרנו למצרים/ לנו נתנו Rations ולהם מן ומצות/ לנו Orders ולהם 10 מכות."

הלכנו לקולנוע, אכלנו גלידה,
לבשנו נעליים בדיוק לפי מידה,
בקיצור - נהנינו מהחיים כחווה ואדם,
ולא ידענו אפילו שסואץ קיים.
עד שפתאום קרה, להבדיל, "נס",
והתגייסנו כולנו לשורות ה-A.T.S.
וכשהבינונו, שגם החיילת אישה,
התברר, שקל להיכנס, אבל היציאה - קשה...
ובאחד מהימים השתנתה ההיסטוריה בינתיים.
אבותינו יצאו, ואנו חזרנו למצרים.
לנו נתנו Rations, ולהם מן ומצות,
לנו Orders - ו-N.C.O.S. ולהם 10 מכות.

מתוך הגדה של פסח (1942), אוסף מוזיאון בית הגדודים

תמר וחברותיה לשירות בחיל העזר לנשים ובחיל העזר האווירי לנשים בצבא הבריטי היו פורצות דרך בעצם שירותן כחיילות, ועם הקמת חיל הנשים בצה"ל, הן לקחו בו חלק.

כתבו: שירה מרמורשטיין וברקת עובדיה

בשנת 1942, בימי מלחמת העולם השנייה, החלה הסוכנות היהודית בגיוס נשים מקרב היישוב היהודי בארץ ישראל לצבא הבריטי. גברים גויסו כבר החל משנת 1939. במסגרת גיוס הנשים התגייסו מעל 3,000 נשים. הן שירתו ב-A.T.S (Auxiliary Territorial Service) - חיל העזר לנשים, וב-WAAF - חיל העזר של הנשים בחיל האוויר המלכותי. המתנדבות מילאו תפקידים מנהליים במפקדות, שימשו כנהגות, אלחוטאיות, מחסנאיות, נשקיות, מכוונאיות רכב ומטוסים, אחיות טבחיות ועוד.

אחת המתנדבות היא תמר אשל. תמר נולדה בלונדון בחודש יולי 1920 כשהוריה שהו בעיר בשליחות ההנהלה הציונית. אביה הוא זאב שהם ואמה היא צילה פיינברג, אחותו של אבשלום פיינברג, ממייסדי מחתרת ניל"י, ובתם של הבי"זיים, ממייסדי חדרה, ישראל ופניה (בלקינד) פיינברג.

תמר אשל, באדיבות אוצר תמונות הפלמ"ח

כעבור כשלוש שנים חזרה המשפחה לארץ ישראל. תמר גדלה בחיפה ולמדה בבית הספר הריאלי. בכיתה י"א נבחרה לוועד העליון של תלמידי בית הספר ועמדה בראשו. היה זה התפקיד הציבורי הראשון בסדרה של תפקידים שעוד תמלא: דיפלומטית ונציגת ישראל באו"ם, חברת כנסת, חברת מועצת העיר ירושלים וסגנית ראש העירייה, מזכ"לית נעמ"ת, פעילה למען זכויות האדם וקידום מעמד האישה.

בגיל 14 הצטרפה ל"הגנה" ובמהלך מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט מילאה תפקידי קישור ועסקה בהכנת רימונים ובפירוק אקדחים. בדצמבר 1938 נסעה ללמוד באוניברסיטת לונדון וכילידת אנגליה לא הייתה תחת מעקב של השלטונות הבריטיים, ולכן גויסה בידי "ההגנה" להקים תחנת אלחוט בלתי חוקית באנגליה. רוב הזמן פעלה לבדה, גם כאשר הגרמנים הפציצו את העיר לונדון בזמן מלחמת העולם השנייה. בתקופה זאת, 1939-1943, פעלה כ"גדעונית" והייתה אמונה על קשר הרדיו עם הארץ ואוניות המעפילים. נוסף לזאת היא התגייסה למשמר האזרחי הבריטי והתנדבה בבית חרושת לייצור תאי מקלענים למטוסי קרב, שבו הייתה אחראית על קו ייצור, והייתה האישה היחידה בתפקיד הזה.

בראשית 1943 הפסיקה את לימודיה והתנדבה לשרת בצבא הבריטי בתפקיד נהגת בסקוטלנד. בתקופת שירותה בבריטניה הבריחה מכשיר קשר אלחוטני לארץ ישראל בעבור ארגון "ההגנה". באוגוסט 1944 הועברה למצרים. תחילה שובצה במרכז המודיעין של הצבא הבריטי בקהיר, אך סולקה משם כאשר נודעו קשריה עם ארץ ישראל ואז מונתה למשקית חינוך וספרנית במפקדת הכוחות הבריטיים בקהיר. כחיילת בריטית שהיא גם חברה ב"הגנה", השתתפה תמר בפעולות מחתרניות מגוונות וסייעה למפקדת "ההגנה" בקהיר. בהיותה בקהיר סייעה בפרשה שנודעה כ"פרשת ארזי", הברחתו של יהודה ארזי מארץ ישראל לאיטליה דרך מצרים. ביומו האחרון של ארזי בקהיר לפני צאתו

* הכותרת מתוך: שיר השירים ז,ח

1. אשת חיל מי ימצא - דימויי נשים לחומות בשנות הקמת המדינה, 2008, מוזיאון הנגב לאומנות, עמ' 15
2. מאוסף מוזיאון בית הגדודים
3. ויקיפדיה בערך "תמר אשל"
4. הבלוג של ד"ר שרון גבע מתאריך 24/7/14
5. ענת גרנית הכהן, אישה עבריינה אל הדגל - נשות היישוב בשירות הכוחות הבריטיים במלחמת העולם השנייה, ירושלים ורמת אפעל, תשע"א

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן

"המואביה" בשירות "המוסד"

עם הצטרפותה ליוסף ברפל בבוקרשט ניתן לומר כי ספגה יחס מזלזל אשר ליכולותיה, אך כבר בפגישה הראשונה שבה השתתפה בנושא האוניה "טייגר היל" ושימשה כמתורגמנית, הפגינה רות יכולות בין-אישיות וכשר שכנוע יוצאי דופן. הודות לתכונות אלה הצליחה להגיע ולהיפגש עם צמרת הממשל הרומני ואף עם מלך רומניה, ויתרה מזו, במקרים מסוימים הצליחה לרתום אותם לטובת האינטרסים של "המוסד".

שמה של רות עליאב נקשר בכמה פרשיות העפלה מפורסמות כדוגמת ה"טייגר היל" וה"דריאן 2", אך הפעם בחרנו להביא לפניכם את סיפור פועלה של רות במסגרת האוניה "הילדה".

האוניה "הילדה". מתוך אוסף המוזיאון.

"הילדה" הייתה אוניית מעפילים שחכר המוסד לעלייה ב' בסתיו 1939. על האוניה עלו 728 פליטים יהודים שעשו את דרכם ברכבות מברלין, וינה, פראג וברטיסלבה. בצאתה לדרך נאלצה "הילדה" לחמוק מהשלטונות הרומניים ולאחר מכן עגנה במפרץ באלצ'יק הקטן והשומם שבבולגריה, שם המתינה שבועות לקבוצת מעפילים נוספת שעשתה את דרכה מיוגוסלביה אך לא הגיעה עקב בעיה עם אשרות המעבר. במהלך ההמתנה בבאלצ'יק הלך והחריף מצב המעפילים כאשר מלאי המזון הידלדל, מי השתייה קפאו, שתי מעפילות היו בהיריון מתקדם וצוות האוניה הזר התעמר במעפילים ושתה לשוכרה. נוסף לזה קפאו מי המפרץ ולא התאפשר להמשיך בהפלגה בהקדם.

"את נראית צעירה עד להצחיק... שומה עלינו לבלי להתבלט, והם שולחים לי אחת אדומת שיער, המעוררת תשומת לב שעה שהיא עוברת באולם המלון... אלה ששלחו אותך. אמרתי להם, כי אין זה עניין לאשה. אמרתי להם, כי לא אוכל לשאת באחריות.

- אני מביטחתך, כי איש לא צריך יהיה לשאת באחריות בעבורי. ואם יאסרוך, האין האחריות עליי? זהו הדבר האחרון שאנו צריכים לו - לדאוג לאישה.

- כל הדיבור הזה על נשים, משונה בעיניי, כאשר הוא בא מפיו של חבר קיבוץ.

כן בקיבוץ האישה היא שוות זכויות. זכותה לעבוד בשדה. זכותה לעבוד בקטיף. אך כאן אין אנו קוטפים תפוזים.

- העניין פשוט בתכלית הפשטות, **חדל לראות בי אישה**."

רות קליגר-עליאב

כך ענתה רות קליגר, לימים רות עליאב (מלשון עלייה ב'), ליוסף ברפל, בכיר המוסד לעלייה ב' ברומניה בראשיתה של מלחמת העולם השנייה.

עם הגיעה לבוקרשט ביוני 1939 הייתה קליגר (שכונתה "המואביה"), אישה יחידה, אחת מבין עשרת אנשי "המוסד" שפעלו ברחבי אירופה לאחר פרוץ המלחמה. אישה יחידה, בסביבה גברית, כוחנית, סביבה עוינת ולעיתים קרובות מאיימת. אישה שפעלה כנגד כל המוסכמות וכנגד כל הסיכויים.

אפשר לומר כי רות הייתה מנהיגה, אישה מלאת כריזמה. טרם עזיבתה את האונייה עצרה לרגע ואמרה למעפילים:

"העולם לא יריע לכם. לא תקבלו אותות הצטיינות. אף על פי כן יכולים אתם לראות עצמכם כגיבורים. שכן אומנם גיבורים אתם. כל יהודי הנאבק וסובל כדי להימלט... להישאר בחיים... גיבור הוא. כל יהודי הנושא בסבל ובתנאים השוררים באוניה זו גיבור הוא, וזאת משום שבזכות אנשים כמוכם נשאר היהודים בחיים במשך אלפיים שנות פוגרומים ורדיפות. ובזכות אנשים כמוכם יחיה עם ישראל לנצח. ואתם היוצרים את עתידנו."

אחד משני התינוקות שנולדו על ה"הילדה". מתוך אוסף המוזיאון.

רות סיימה את דבריה היא עמדה לצאת מהאונייה והמעפילים פצחו בשירת התקווה...

בינואר 1940 הפליגה ה"הילדה" מנמל באלצ'יק לעבר חופי הארץ ללא המעפילים מיוגוסלביה (אלה נתקעו בקלאדובו וקשורים בפרשת ה"דריאן 2", אך זה כבר סיפור לכתבה אחרת). ה"הילדה" נתפסה מול חופי חיפה, המעפילים נעצרו וכעבור כשלושה חודשים שוחררו.

בחרנו להביא לפניכם סיפור זה משום שכאן ניכרת אישיותה המיוחדת של רות, לא רק אל מול גורמים בכירים בהנהגת "המוסד", היישוב והממשל הרומני. בסיפור זה ניכר אופייה הייחודי של רות גם אל מול האנשים הפשוטים - המעפילים.

ואשר להמשך פועלה...

עקב התמשכות המלחמה והחמרת מצבם של היהודים ברומניה נאלצה רות לברוח משם בפברואר 1940. היא הגיעה לאיסטנבול, שם המשיכה לפעול למען הצלת פליטים יהודים ובהמשך נשלחה למצרים, שם פעלה, בין היתר, בחיפוש דרכי הצלה ועלייה לארץ ישראל ליהודי לבנון, סוריה ומצרים.

עם סיום המלחמה ושוחרור המחנות לא זנחה את פעולותיה למען פליטים יהודים. היא נשלחה שוב לאירופה ופעלה בקרב ניצולי השואה למען עלייתם לארץ ישראל.

בשל המצב הקשה ואיומו של ועד המעפילים כי יפנה למוסדות היהודיים הבינלאומיים ולעיתונות במטרה לחשוף את התנאים הקשים שבהם הם שרויים, יצאה רות במהירות לבולגריה בשלג ובדרך לא דרך כדי להרגיע את הרוחות ולהניא אותם מתוכניתם. נוסף לדאגה הרבה לפליטים ולהבנה כי דרכי הצלה אחרות הן בלתי אפשריות, הייתה רות ערה לשם הרע שיווצר ל"מוסד" בימים טרופים אלה, שבהם סופג "המוסד" ביקורות קשות על ה"אמבטיית" שהיו במצב מחפיר ובתנאים לא תנאים שבהן נשלחים פליטים יהודים לארץ ישראל.

רות הגיעה לבלצ'יק. תחילה פגשה את נציגי המעפילים הזועמים. אחד מהם אמר: "את! את הנך הבעיה הראשונה. מאז הגיע המברק מהמשרד הארצישראלי איכשהו השתלטנו על האנשים. אמרנו להם כי אישיות בכירה עומדת להגיע אלינו. ועכשיו מצפים הם לכעין משיח. וכאשר יראו אישה - תבוא ההתפוצצות." על אף דברים אלה דבקה רות במטרה שלשמה הגיעה ולא ויתרה. מסתבר שעד כה לא היה מקובל שאנשי "המוסד" נפגשים פנים אל פנים עם מעפילים, אך במקרה זה החליטה רות לחרוג מן הכללים, נכנסה לתוך האוניה החשוכה והמצחינה, כינסה את המעפילים והחלה לשאת דברים. המעפילים לא התרצו באופן מיידי, אולם לאחר זמן קצר הצליחה לפייסם כאשר סיפרה על חשיבות פעילות "המוסד" להצלת יהודי אירופה, והבטיחה שעם הפשרת מי הים תמשיך ה"הילדה" בהפלגה, גם אם לא יגיעו הפליטים שנתקעו ביוגוסלביה. רות הצליחה להביא לפתרון בעיה כאובה נוספת. על האוניה היו שתי נשים שהיו קרובות ללדת. המעפילים לא רצו אותן באוניה, ואלה התעקשו לא להישאר בנמל הבולגרי. בסופו של דבר, נפתרה הבעיה כאשר החליטו כי ישכנו את שתי הנשים ואת התינוקות הרכים בתאו של רב החובל, בהסכמה איתו.

מקורות: המפלג האחרון / רות קליגר עליאב ופגי מן.

כתבה: טל גרינברג גוזלן

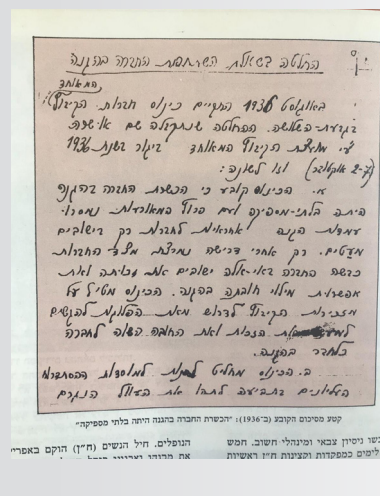
מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

"כל בחור וטוב - לנשק, בחורה על המשמר"

בשנים 1942 ו-1944 התקיימו קורסים ארציים לחברות בגזרה ובשפיה, שבהם הוכשרו כ-120 נשים כמדריכות בכל מקצועות הנשק הקל: רובה, אקדח, רימון ומקלע.

"ארגון ה'הגנה' הוא הכוח הצבאי של העם היהודי, הבהונה את עצמאותו המדינית בארץ ישראל. החברות בו היא חובה וזכות של כל איש ואישה בישראל."

קטע זה מאושיות ארגון ה"הגנה" (1941), בא למסד מציאות שהייתה קיימת עשרות שנים קודם לכן, גברים ונשים התנדבו ופעלו בארגון ה"הגנה". עם זאת, מקומה של האישה בשורות ה"הגנה" השתנה לאורך השנים, שיטות הלחימה השתנו וכן תפיסת החברה את עצמה. לא אחת היה עליה להיאבק על זכותה להשתתף בלחימה ועל תפקידים שונים ומגוונים במאבק לעצמאות.

שאיפתן לשוויון והאידיאלים שלהן נתקלו במציאות. אמנם נשים השתתפו במאמץ המלחמתי, אבל בעיקר בתפקידי שירות וכתומכות לחימה. נשים השתלבו בתחומי הרפואה והעזרה הראשונה, כחובשות, פקידות, אלחוטאיות, "גדעוניות" על אוניות מעפילים, נהגות ותפקידי מטה. חלק מהנשים חשו סיפוק ואמרו: "כל תפקיד שיתנו לנו הוא תפקיד חשוב, זאת התרומה שלנו למאבק הלאומי", אחרות היו מתוסכלות.

הפלמ"ח אימן נשים ללחימה, אבל כשהגיעה שעת המבחן - כשפרצה מלחמת העצמאות - העבירו את מרבית הלוחמות לעורף. היו נשים שבכל זאת נשאר בחזית, כמו למשל בגוש עציון, אבל ברוב הקרבות הרחיקו את הנשים. נשאר רק כמה שהיו בעלות יכולות מקצועיות מובחנות כמו נתיבה בן יהודה שהייתה קצינת חבלה.

במלחמת העצמאות נטלו החברות חלק פעיל בהגנה על עורקי התחבורה וליווי שיירות, הסתירו נשק על גופן ומילאו תפקידים של חבלניות, חובשות וקשריות. כן השתתפו בשמירה ואיישו עמדות הגנה ונקודות תצפית. שלוש נשים מילאו תפקידי טייסות בראשית מלחמת העצמאות. היו חברות שהשתתפו גם בקרבות ואף לוחמות שנפלו על משמרתן.

בשנת 1951, בטקס סיום של קורס קצינות של חיל נשים, אמר דוד בן גוריון: "לא בזכויות נמדד ערך האדם... הדרגה העליונה של שוויון היא שוויון החובות, והדרגה העליונה בסולם החובות היא חובת ההגנה. נשי ישראל מילאו שליחות חיונית במלחמת השחרור. אין עלילה מלחמתית חשובה שהבת הישראלית לא מילאה בה תפקיד של כבוד וגאון - בהגנת התחבורה, במצור בירושלים, במלחמה הטראגית בגוש עציון, בעמידה ההרואית של יישובי עמק הירדן, הגליל העליון, הנגב, הרי ירושלים, העמק, השפלה, ובהגנה על הערים. כשנוסד צבא ההגנה לישראל, שירתו בו בנים ובנות כדבר טבעי - כהכרח מציאותי ומוסרי."

מאז ראשית ימי ההתיישבות השתתפו חברות בהקמת יישובים ובהגנה עליהם. חברות, אם כי במספר לא גדול, היו בין ראשוני הנחלצים לפעולה ביטחונית בארגון "השומר" ואחר כך ב"הגנה". חברות השתתפו בהגנה על תל חי ובין שמונת הנופלים היו גם שתי נשים. בכל הארץ עסקו החברות במתן עזרה ראשונה, בהעברת נשק וניקוו, בשמירה ובאימונים. הן נאבקו על זכותן למלא תפקידים אחראיים כמו הגבריים.

במאורעות תרפ"ט (1929) אורגנו החברות בערים בקבוצות נפרדות, אולם ללא הנחיות ברורות אשר לתפקידיהן. עיקר תעסוקתן היה להגיש עזרה ראשונה; הן גם שימשו כקשריות, התאמנו בנשק וסייעו בהעברתו ליעדי. במאורעות תרצ"ו (1936) גברה תחושתן של החברות כי הן אינן מופעלות די הצורך והן העלו תביעות לשוויון. בכינוס בגבעת השלושה יצאו החברות בקריאה למוסדות וליישוב כולו להשוות את מעמדה של החברה למעמדו של החבר ב"הגנה". חברות החלו להשתתף בפועל בשמירה גם מחוץ ליישובים וחלקן עבר קורסים של מפקדי עמדות. ב-1937 נערך קורס ראשון למפקדות בגבת תחתית ("קורסה").

בתקופת "חומה ומגדל" השתתפו החברות בהקמת היישובים החדשים, בשמירה ובתצפית ביום ובלילה. ביישובים רבים, כולל בערים ובמושבות הגדולות, היו החברות פעילות בשירות הקשר, באיתות, באלחוט ובכיבוי אש. הגשת עזרה ראשונה במסגרת מגן דוד אדום הייתה ברובה בידי החברות.

בשנת 1939 נוסד חיל השדה (חי"ש) אשר קלט לשורותיו מספר ניכר של חברות. גדודי חברות במרחבי הערים, שהתארגנו עם פרוץ מלחמת העולם, אפשרו את השתתפותן של החברות באימוני שדה ונשק, בד בבד עם פעילות בשטח. בגדודי הנוער (גדנ"ע) שותפו הבנות באימונים, במסעות ובהדבקת כרוזים, כמו הבנים. היו בהן שהדריכו ופיקדו על כיתות ומחלקות מעורבות.

מוזיאון הפלמ"ח

נשים בפלמ"ח

אם תשאלו פלמ"חניקיות מה דעתן, במבט לאחור, לגבי השוויון בפלמ"ח - תשמעו תשובות שונות וחלוקות. מצד אחד עומדת נתיבה בן יהודה, לוחמת, מפקדת מחלקה וקצינת חבלה בחטיבת יפתח שאמרה: "לבנות בפלמ"ח לא היו חיים קלים. בכל הגדוד השלישי היינו בסך הכול שלוש מפקדות. ודי בלענו מרורים. לא נהיינו מפקדות כי אנחנו ביקשנו את זה. אף אחת מאיתנו לא נדחפה, ולא הייתה סופרז'יסטיית או משהו. פשוט - על הדגל של הפלמ"ח היה חרוט: שוויון לנשים. בין יתר מה שהיה חרות עליו. אז מפעם לפעם היו משלמים מס לדגל ושולחים אחת לאיזה קורס... כל השוויון הזה של המינים היה רק על הדגל. במציאות זה בכלל לא היה כך. אפילו אם לא רצינו, יצא שכל הזמן היינו צריכות להוכיח שהמעמד הזה מגיע לנו."

מאיךך נשמע קולה של שושנה בקר שתיארה בספר "לוחמות תש"ח מספרות" את ליווי השיירות בדרך לירושלים במלחמת העצמאות, נשים וגברים גם יחד: "זחלתי לאט לאט את קטע הדרך והגעתי למרפאה, כשאתי מגיעים בזה אחר זה פצועים רבים וכבר היו גם הרוגים. במרפאה לא נמצא רופא, רק אחות יחידה והמומה הייתה שם. עד היום אני מודה לאלוהים על כושר התפקוד שבא לי בשעות ההן... תפסתי פיקוד, והתחלנו להתארגן..."

הכשרת מעוז ב'. מתוך אוצר תמונות הפלמ"ח.

חברות הפלמ"ח הורישו לצה"ל את המסורת של שילוב ושותפות מלאה במגוון התפקידים האפשריים. מסורת זו התפתחה והשתכללה בצה"ל במרוצת השנים, אך גם בימינו עדיין לא הוכרע סופית הוויכוח על מעמדה ותפקידה של האישה בצבא.

ב-19 במאי 1941 אישרה המפקדה הארצית של ה"הגנה" את פקודת החירום מס' 2 בדבר הקמת הפלמ"ח. הפקודה הגדירה בצורה מפורשת את פריסת הפלוגות ואת תפקידן המרכזי. על פי הפקודה "אוישו הפלוגות במתנדבים מקרב חברי ה"הגנה" ואחרים". האם התכוונה הפקודה גם לגיוס מתנדבות?

נשים החלו להתגייס למסגרות השונות של ה"הגנה" החל משנת 1925. רוב המתגייסות היו חברות ההתיישבות העובדת, שביקשו לבטא בזאת את רצונן ליטול חלק גם בתחום ההגנה, ולא רק בהתיישבות. פעולתן של חברות הקיבוצים במרוצת שנות ה-20 וה-30 הגבירה את המודעות לתפקידה של האישה ולמקומה בכוח הלוחם.

יצחק שדה, שמונה כקצין מטה להקמת הפלמ"ח, תמך על פי אמונתו וגישתו בגיוס נשים ובשיתופן בכוח הלוחם העברי. שדה טען כי פוטנציאל הגיוס המוגבל של היישוב מחייב שלא לוותר על 50 אחוזים (!) מכוח האדם שלו.

גם מפקדי הפלוגות, שהיו אחראים מתוקף תפקידם על הגיוס, פירשו את הפקודה בהתאם להבנתם ולתפיסת עולמם. היו שהקדימו את גיוס הנשים והיו שהגיעו לזה מאוחר יותר.

עם יישום "הסכם ההכשרות" (1944) גדל מאוד מספר המצטרפות לפלמ"ח והן השתלבו בתפקידים שונים, מיעוטם מבצעיים ורובם תפקידי עזר.

בפעולות המבצעיות בתקופת המאבק השתתפו גם נשים, בעיקר במאבק ההעפלה.

כבר בדצמבר 1947 נקראה לשירות ה"דזרבה", שכללה גם נשים, והכוח כולו מנה כ-3,100 מגויסים, מתוכם כ-500 חברות. בראשית המלחמה, כאשר הפלמ"ח היה הכוח העיקרי (ולעיתים הבלעדי) לביצוע משימות מרחביות, כגון שמירה על יישובים, אבטחת צירי התנועה ולעיתים גם ביצוע פעולות גמול, שותפו נשים באופן פעיל בכל המשימות. שיתופן נדרש בגלל מחסור בכוח אדם ובזכות כישוריהן בביצוע משימות כמו "סליקיות", חובשות, אלחוטאיות ועוד. בשיא עמד מספרן של הנשים בפלמ"ח על למעלה מ-1,200, כרבע (!) מכלל חבריו.

החל מחודש מאי 1948 הסתמנה מגמה כללית של הוצאת הנשים מתפקידי לחימה, אף שלא נמצאה פקודה מפורשת המחייבת את הרחקת הנשים מכיתות הלוחמים. הדבר נעשה בדרך כלל ביוזמה מקומית של המפקדים בשטח. על אף המגמה הכללית ביחידות בדרג הפלוגה והגדוד, המשיכו נשים אחדות למלא תפקידי לחימה כ"בודדות", והיו אף מקרים שכיתת בנות שלמה נטלה חלק בפעילות מבצעית.

מוזיאון האצ"ל

לוחמות האצל

אסתר רזיאל נאור

אסתר הייתה הקריינית הראשונה בתחנת השידור של האצ"ל, "קול ציון הלוחמת". השידור הראשון היה בשנת 1939. כעבור שנתיים נתפס המשדר בביתה, ואסתר נעצרה ונשלחה לבית הסוהר לנשים בבית לחם, בעוד הבעל, יהודה נאור, נשלח למחנה המעצר באפריקה. לזוג היו שני ילדים שנשאר עם הוריה של אסתר, שהייתה בהיריון בעת מעצרה.

בעקבות המעצר שוכללו אמצעי הביטחון והמשטרה הבריטית לא הצליחה לעצור את השידורים. במוזיאון האצ"ל מוצג מכשיר הרדיו שבתוכו הוסתרה תחנת השידור של האצ"ל.

רבים ממבצעי האצ"ל השתתפו נשים כלוחמות. במאי 1945 השתתפה דבורה קלפוס (לימים נחשתן) בפעולת פיצוץ הצינור שהוביל נפט מעירק לבתי הזיקוק בחיפה, ובאותה הפעולה נפצעה.

בחורף 1946 השתתפה דבורה בתקיפת שדה תעופה לוד (היום נתב"ג). החוליה יצאה מפתח תקווה במזג אוויר קשה ביותר, צעדה ברגל עד שדה התעופה ושם השמידה 11 מטוסים בריטיים שתפקידם היה לאכן ספינות מעפילים טרם הגעתן לחופי הארץ.

דבורה קלפוס נחשתן

באותו לילה הותקפו שני שדות תעופה נוספים. בקסטינה (היום בסיס חצור) השמידו לוחמי האצ"ל 12 מטוסים. בפעולה זו השתתפו גם ציפורה פאגלין, לימים אשתו של עמיחי פאגלין ("גידיו"), קצין המבצעים של הארגון, ומיצי טאו. בד בבד תקפה יחידה של לח"י את שדה התעופה הצבאי שליד כפר סירקין והשמידה 8 מטוסים נוספים.

באפריל 1946 תקף האצ"ל מתקנים לאורך מסילת הברזל בדרום הארץ. לאחר סיום הפעולה, ובמהלך הנסיגה לכיוון תל אביב, כיתרו כוחות צבא בריטיים את הלוחמים. 31 לוחמים ודבורה ביניהם נתפסו. דבורה נידונה ל-15 שנות מאסר, אולם כעבור שנתיים הצליחה לברוח ממחנה המעצר.

דבורה התחתנה עם יעקב נחשתן, לוחם האצ"ל שהבריטים תפסו ושהוגלה למחנות המעצר באפריקה. בנם, אלוף עידו נחשתן, יהיה לימים מפקד חיל האוויר.

מרים שטרנברג, שכינויה באצ"ל היה מיקי, התאהבה במייג'ור דוד דוידסון, קצין יהודי בריטי שהשתתף בפרויקט סודי של מערכות מכ"ם. השניים נישאו והתגוררו בחיפה. הבעל לא ידע שמיקי היא לוחמת האצ"ל. בפברואר 1944 השתתפה מיקי בפעולה הראשונה של האצ"ל לאחר הכרזת המרד של בגין בשלטון המנדט, התקפה על משרדי העלייה הממשלתיים בחיפה (במקביל הותקפו גם משרדי העלייה בירושלים ובתל אביב). על מיקי, שהייתה רזה, הוטל לחדור דרך הסורגים ולהניח את המטענים. בפיצוץ נהרס משרד העלייה כליל. לאחר חודש וחצי השתתפה מיקי בתקיפת משרדי הבולשת בחיפה (גם פעולה זו נעשתה

**היום שרה הקטנה
ניפגש בצאתי למלחמה
את המדינה לכונן
משתי גדות הירדן**

**גזזי צמתך
וחגרי את חגורתך
חבקיני קחי מקלע
ואיתי לשורה!**

עלי בריקדות ניפגש, ניפגש!...

את השיר הזה כתב מייק אשבל, לוחם האצ"ל שנהרג בפריצה לכלא עכו. "שרה הקטנה", הלא היא שרה רוזנברג, לימים שרה לבני, הייתה אחת מלוחמות האצ"ל.

הנשים באצ"ל היו חלק משמעותי בארגון. הן לחמו כתף אל כתף עם הגברים במאבק נגד שלטון המנדט הבריטי, ולאחר מכן במלחמת העצמאות. בארגון מחתרתי אין מקום לפקידים. כל מי שהצטרף לאצ"ל ידע כי תפקידו להילחם, לסכן יום יום את חירותו ואת חייו. הנשים באצ"ל לא היו שונות.

אמה גרמנט

הנשים באצ"ל פעלו בכל הדרגים. בכל קורס מפקדים השתתפו נשים. שניים מן הקורסים התגלו בידי הבריטים ומשתתפיהם נידונו למאסר. בקורס שנתפס במשמר הירדן בדצמבר 1939 נעצרו ארבע חברות והן נידונו ל-4 שנות מאסר. בקורס שנתפס בשוני באוגוסט 1945 נעצרו שתי חברות והן נידונו לשלוש שנות מאסר.

חלק מהנשים הגיעו לדרגות פיקוד גבוהות, כמו רעיה ליברמן שכינה כמפקדת פלוגה בתל אביב, דבורה ליפשיץ שכינה כמפקדת הנשים במחוז תל אביב ואמה גרמנט שמונתה למפקדת פלוגת הנשים בירושלים.

ציפורה פרל פאגלין

ציפורה פרל פאגלין (אשתו של קצין המבצעים של הארגון, עמיחי פאגלין) פיקדה על סניף האצ"ל בצפת. בלהה לדרסון אפרת פיקדה על סניף האצ"ל בראשון לציון ולאחר מכן פיקדה על סניף רמת גן שהיה אחד מהסניפים הגדולים. אסתר רזיאל נאור (אחותו של דוד רזיאל) כיהנה במפקדה הראשית של הארגון.

רבות מלוחמות האצ"ל השתתפו בפעולות כחובשות. במרס 1946 חדרו לוחמי האצ"ל למחנה הצבאי בסרפנד (כיום צריפין), השתלטו על מחסן הנשק והוציאו משם נשק רב. בקרב שהתפתח נפצעו חמישה לוחמים מירי חיילים הבריטים. שניים מהם, יוסף שמחון ומיכאל אשבל נפצעו באורח קשה. הוחלט להעבירם לבית חולים בסיוען של שתי חובשות, ציפורה פלומין ודנברג, שהייתה אחות מוסמכת, ושולמית שמיר.

הרכב הגיע למחסום פתע שהקימו הבריטים והארבעה נעצרו. אשבל ושמחון נידונו למוות. האצ"ל חטף שישה קצינים בריטים והתנה את שחרורם בהמתקת גזר הדין. ציפורה ושולמית לא הועמדו לדין בהעדר הוכחות. הן נשלחו למעצר מנהלי, ורק כעבור שנתיים, לקראת צאת הבריטים את הארץ, שוחררו מן המעצר.

ב-22 ביולי 1946 הותקף מלון המלך דוד בירושלים, מקום משכן ממשלת המנדט והמפקדה הצבאית הראשית. שני לוחמים, אהרון אברמוביץ ויצחק צדוק (שהיו מחופשים לערבים) נפצעו. הדסה טבק החובשת סייעה למלט את השניים לרכב הפינוי והחלה לטפל באברמוביץ שכל פלג גופו התחתון שנת דם. המכונית מיהרה אל עבר דירת המילוט שהוכנה בעיר העתיקה. בשער יפו נתקלה המכונית במחסום שהקימה המשטרה. הדסה, שישבה בין שני ה"ערבים", כיסתה בתצאית שלה את אברמוביץ, וגהרה מעליו. השוטר הערבי שראה צעירה יהודייה מתחבקת עם ערבי, חיך ואפשר להם לעבור מבלי שיבדוק אותם. אברמוביץ נפטר כמה שעות אחר כך.

שיעורן של הנשים באצ"ל היה כעשרים אחוז מאנשי הארגון. שמונה לוחמות נפלו בקרב. עשר לוחמות נעצרו במהלך פעולה קרבית ונשלחו לשנות מאסר ארוכות. הראשונה שבהן הייתה רחל חבשוש אוהבת עמי שנידונה למאסר עולם. היא ריצתה את עונשה בבית הסוהר לנשים בבית לחם ובמשך חמש שנים הייתה היהודייה היחידה בקרב עשרות אסירות ערביות. לאחר שבע שנות מאסר חנן אותה הנציב העליון והיא שוחררה מבית הסוהר.

רחל חבשוש אוהבת עמי

87 לוחמות האצ"ל נידונו למעצר מנהלי ובינן אימהות, שבעליהן נשלחו למחנות המעצר באפריקה. מי שנשאר לטפל בילדים הקטנים הייתה בדרך כלל הסבתא. לאמה גרמנט לא הייתה משפחה בארץ והיא נאלצה להשאיר את בתה התינוקת אצל חברה.

כתב: שלמה דרור

בד בבד בירושלים ובתל אביב). אלא שבאותו לילה הוזמנו בני הזוג דוידסון לנשף בטכניון. מיקי ביקשה מבעלה שיילך לנשף בגפו והבטיחה להצטרף אליו מאוחר יותר. מיד לאחר פיצוץ בניין הבולשת מיהרה מיקי לביתה, החליפה את בגדיה והצטרפה אל בעלה בנשף.

לאחר ההתקפה על משרדי הבולשת הוטל עוצר על חיפה ונעצרו רבים, ביניהם מיקי. מעצרה של אשת קצין בריטי גרם מבוכה רבה לשלטונות המנדט. הם הציעו שבתמורה לשחרורה היא תעזוב את הארץ. מיקי הועברה למצרים בליווי משמר צבאי ומשם הפליגה לאנגליה.

ב-23 במרס 1944 הותקף בניין הבולשת בירושלים. שתי חוליות תקפו את המבנה והניחו מטענים שגרמו להרס. בתקיפה השתתפה הלוחמת פנינה בג'ו שוחט. במאי 1945 השתתפה פנינה בחוליה שיצאה לפוצץ את הצינור שהזרים נפט מעירק לבתי הזיקוק בחיפה. מידע על ההתקפה הגיע ל"הגנה" ויחידה מיוחדת נשלחה למקום ולכדה את חוליית האצ"ל (הייתה זו אחת הפעולות האחרונות של ה"הגנה" נגד האצ"ל בתקופת ה"סזון"). פנינה, יחד עם שלושה מחבריה, הועברו לקיבוץ יגור והוחזקו שם שלושה ימים כשידיהם כפותות ועיניהם מכוסות. היא הוסגרה לידי המשטרה הבריטית, נכלאה בבית הסוהר לנשים בבית לחם ושוחררה רק לאחר צאת הבריטים את הארץ.

שמחה רחובי כליפא

נשים פעלו גם כמסתערבות. שמחה כליפא (לימים כליפא רחובי) השתתפה ביוני 1946 בפיצוץ רכבת שיצאה מירושלים לתל אביב. שמחה עלתה לרכבת כשבתיקה תת-מקלע ואקדח יחד עם לוחם נוסף, יוסף אבני, שהתחפש לערבי. אבני סחב פח זיתים וקופסאות ריבה שבהם הוסתרו מטעני נפץ.

כאשר הגיעה הרכבת לנקודת המפגש שבה המתינו לוחמי האצ"ל תחת פיקודו של יהושע גולדשמיד (גל), משך אבני בשרשרת החירום והרכבת נעצרה. שוטר ערבי שהיה בקרון כיוון את נשקו לעבר אבני. שמחה התנפלה על השוטר, עקרה את הרובה מידיה והכתה אותו בראשו בקת האקדח.

אבני ניגש אל הקטר, פקד על הנהג והמסיק לרדת ולהתרחק מהרכבת. הוא חיבר את מטעני החבלה ופוצץ את הקטר. לוחמי האצ"ל פינו את הנוסעים מהקרונות והציתו אותם. באותה פעולה הותקפו שתי רכבות נוספות, האחת ליד ראש העין בהשתתפות אסתר בוכבינדר והשנייה ליד נען, בהשתתפות שרה גולדשמיד אגסי ("על"), אחותו של יהושע.

שרה גולדשמיד אגסי

אסתר בוכבינדר

מוזיאון האצ"ל בתש"ח

ע"ש עמיחי פאגלין (גידי)

שירת דבורה דבורה קלפוס נחושתן

ב-2 באפריל 1946 ביצע האצ"ל פעולה גדולה לשיטוק תנועת הרכבות בדרום הארץ. דבורה ביקשה לקדם את פני הלוחמים שחזרו מהפעולה (ביניהם אחיה) בחולות בת ים, אולם עם שחר גילה מטוס בריטי את החבורה ובהגיעם לבת ים נתפסו כל 31 הלוחמים, וביניהם דבורה קלפוס. בפעולה זו השתתף ונתפס גם לוחם האצ"ל יוסקה נחמיאס, שעד לא מזמן שימש כאיש עדות במוזיאון.

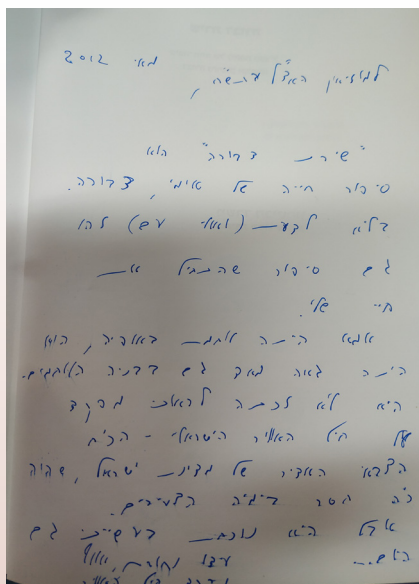
על הפגישה עם החיילים הבריטים מספרת דבורה: "הכדורים עפו מעל הראש, אולם את חיי אני חייבת לחייל הבריטי שאמר לחבריו: 'Do not kill the girl' (אל תהרגו את הנערה), ובשעה שנערך המשפט בבית הדין הצבאי, נקרא הסמל להעיד והדבר הראשון שאמר היה: 'the girl where is?' (היכן הנערה?)."

דבורה נידונה ל-15 שנות מאסר "ללא יחס מיוחד" ונשלחה לבית הסוהר לנשים בבית לחם. בעקבות שני ניסיונות התמרדות של העצירות המנהליות והאסירות בכלא, הוחלט להעבירן למחנה המעצר בעתלית, וכחודשיים לפני יציאת הבריטים את הארץ הצליחה דבורה להימלט משם כשהיא מחופשת לשוטר.

עם קום המדינה נישאה דבורה ליעקב נחושתן, אף הוא לוחם אצ"ל שבתקופת ה"סזון" הוסגר לבולשת הבריטית, הוגלה למחנה המעצר באפריקה והוחזר ארצה לאחר הקמת המדינה. יעקב, עורך דין ירושלמי, היה חבר הכנסת השביעית (1969-1973), ציר מדיני בווינגטון ושגריר ישראל בהולנד. לזוג נולדו שני בנים, עידו ויורי.

במהלך השנים הייתה דבורה פעילה במחלקה ללוחם ולחייל, שתפקידה לדאוג לרווחת אנשי האצ"ל שהתגייסו לצה"ל, ונמנתה עם מייסדי תנועת החרות. בבגרותה השלימה את השכלתה, שהחמיצה בשל המאסר והחברות במחתרת. דבורה הייתה מיוזמות תערובת "אסירות בית לחם" במוזיאון אסירי המחתרות בירושלים, עמדה בראש הוועדה הממשלתית לאסירי ציון וכיהנה כחברת הנהלה ב"אגודה למען החייל". בשנת 2001 הוענק לה אות "קיר ירושלים".

כתבו: מעין רחימי ויפעת פריד

אלון (מיל) עידו נחושתן

**"ירושלים איננה ורשה.
תל אביב איננה לודז'.
ציון איננה גולה.
על אדמת המולדת קם דור
חדש, היודע להילחם בגבורה,
לסבול בגאווה, להדוף סכנות,
לשטום אויב.
תהא האומה הלוחמת
למשפחה, שגורלה אחד,
סבלה משותף, ואמונתה
בניצחון - פלדה."**

קטע זה לקוח מיומנה של האישה שכונתה בפי ההיסטוריון פרופ' יהודה לפידות "הלוחמת מספר 1 של האצ"ל" - דבורה קלפוס (לימים נחושתן).

דבורה נולדה בשנת 1925 בתל אביב למשפחה שומרת מסורת וחדורה בתחושה לאומית. אביה משה יוסף קלפוס היה ממעריציו של זאב זבוטינסקי, ואין פלא ששלושת אחיה ושתי אחיותיה היו פעילים בבית"ר ולוחמים באצ"ל. על כן, גם הצטרפותה של דבורה למחתרת הייתה טבעית אף שהוריה לא ידעו על כך דבר. דבורה השתתפה בקורס סגנים (מפקדי כיתות) של האצ"ל במבצר שוני שליד בנימינה, וחזרה לרמת גן לשמש כמפקדת כיתת בנות.

באוקטובר 1944 השתתפה בהחרמת אריגים ממחסני משרד התעשייה הקלה ששכנו ברחוב נחלת בנימין בת"א, כדי לממן את פעילות האצ"ל. בפעולה זו הוטל עליה לשכנע באימוי נשק את הנהגים (שהוזמנו כדי להוביל את האריגים בלי לחשוך בדבר) לנטוש את המשאיות. לוחם האצ"ל מרדכי ציפורי (לימים סגן שר הביטחון), שמר על הנהגים עד תום הפעולה, מספר כי אחד הנהגים, למרות חרדתו, לא הפסיק להתפעל מהנערה הנועזת ארוכת הצמה.

במאי 1945 השתתפה דבורה בפעולת פיצוץ בתי הזיקוק בחיפה, שבמסגרתה הוטל עליה לפוצץ צינור שהוביל נפט מעירק לחיפה. הייתה זו פעולה קשה ביותר לביצוע: לפי התוכנית היה עליהם להגיע אל הצינור ולהפעיל מטעני חבלה באמצעות מנגנוני שהיה ובקבוקים שהכילו חומצה גופרתית - רעיון שהגה מי שלימים יתמנה לקצין המבצעים של האצ"ל, עמיחי "גידי"פאגלין.

את בקבוקי החומצה הסתירה דבורה עמוק בתיק היד שלה, אך במהלך הנסיעה באוטובוס לכיוון חיפה, אחד מהם נשבר, נשפך על רגלה וגרם לה לכוויה. על אף הכאב התעקשה דבורה להמשיך בנסיעה כמתוכנן ורק לאחר ביצוע מוצלח של המשימה פנתה לקבלת טיפול רפואי. "בסופו של דבר נותרה לה צלקת על הרגל והיא תמיד הייתה אומרת לנו: 'בגללכם לא אוכל להשתתף בתחרות מלכת יופי', נזכר אחד הלוחמים.

בפברואר 1946, במסגרת פעולת "ליל המטוסים", השתתפה דבורה בתקיפת שדה התעופה לוד ובחבלה במטוסים הבריטיים שחנו בו. רצה הגורל ולאחר הקמת המדינה היו שדות התעופה שהותקפו לבסיסים של חיל האוויר הישראלי, שאחד ממפקדיו היה לא אחר מאשר בנה, עידו נחושתן.

מוזיאון לח"י

ע"ש אברהם שטרן ("איר")

סיפורה של עדה הג'ינג'ית

עדה, ששירתה בחיל האוויר כאלחוטאית, המשיכה למלא תפקידים שונים עבור לח"י, ואף סייעה ל"שני אליהו" כשהעבירה אליהם את ה"פנקסים" - תעודות הזהות המזויפות שבהן השתמשו. לאחר ההתנקשות עצרה אותה הבולשת הבריטית והיא הועברה בתחילה לכלא הנשים בבית לחם (שם ישבה יחד עם גאולה כהן) ואחר כך לבית המעצר הסמוך ("הווילה"). עדה נחקרה על ידי מפקד הבולשת קיטלינג בכוונה להסגירה למצרים ולהעמדה למשפט על חלקה בעזרה לחיסול הלורד מוין. ההסגרה לא יצאה לפועל. הבריטים לא הצליחו לברר עד הסוף את מידת מעורבותה.

עדה אריאל

עדה שוחררה למעצר בית ביוני 1946, ונאסרה שנית עם גל המאסרים בעקבות פיצוץ מלון המלך דוד. היא נשלחה ללטרון וכעבור שישה שבועות שוחררה שנית למעצר בית. בת דודתה שושנה אברהם אופיר מספרת עליה באותה תקופה: "כששחררו אותה מהכלא אסרו עליה לצאת מביתה בשעות הערב, אבל עדי - ג'ינג'ית עם קוצים - לא יכלה לשבת רגע בשקט והייתה חומקת מביתה, עם הסיגריה הנצחית בזווית הפה והווספה... אף שידעה כי הבריטים עורכים בדיקות פתע".

עם קום המדינה שירתה בצה"ל, ושוחררה לאחר שאת מיטב שנותיה תרמה למדינה שבדרך.

החל מיוני 1947 ועד 1979 ניהלה את אופנת אריאל בע"מ, חנות לממכר אופנת נשים, שהקימו הוריה בתל אביב. לאחר מכן עבדה כמזכירה, תחילה בתעשייה הצבאית ואח"כ ב"מנפאוור".

עדה-עדי נפטרה ביום י"ז בשבט תשס"ז (5 בפברואר 2007) ונקברה בבית העלמין ירקון כשנה לאחר מכן, אחרי שתרמה את גופתה למדע.

כתבה: קרן רוה

מבין לוחמות לח"י שנטלו חלק במאבק לגירוש הבריטים מן הארץ בלטה עדה (עדי) אריאל (לייבוביץ) שכינויה במחתרת היה "הג'ינג'ית".

עדה נולדה בשנת 1922 בציריך שבשווייץ. בגיל 7 עלתה ארצה עם משפחתה וכשבגרה למדה בתל אביב בגימנסיה "הרצליה" ובגימנסיה "בן יהודה". כנערה הייתה פעילה בבית"ר והצטיינה בספורט, בעיקר בשחייה ובאתלטיקה קלה.

הנערה הג'ינג'ית הפעלתנית לא הסתפקה רק באימוני הספורט ב"מכבי". היא רצתה גם להצטרף לאצ"ל, וכך עשתה. כבר בגיל 13 מילאה תפקידי קשר, העברת נשק, מעקב אחר חשודים ותצפיות בעת הורדת עולים בלתי לגאליים. לימים גם צורפה לקבוצה שלמדה עזרה ראשונה.

עם הפילוג בשורות האצ"ל (יולי 1940) הצטרפה ל"אצ"ל בישראל", לימים לח"י, ועברה קורס מפקדים. היא עסקה במגוון תפקידים, החל ממוזכרות ועבודה בבית דפוס, דרך הדרכת קבוצה, וכן הייתה שומרת ראשו של יעקב (ישקה) אליאב, מפעילי לח"י.

באותה תקופה, תחילת מלחמת העולם השנייה, הקימו הבריטים את

חיל העזר לנשים (ATS). נשים רבות התנדבו כדי לתרום למאמץ המלחמתי והדרישה למתנדבות הגיעה גם לארץ ישראל. הכרזות הקוראות לנשים יהודיות לקום ולהצטרף למאבק נענתה בחיוב מצד בחורות ארצנו, וב-1942 התנדבו כ-4,000 נשים מארץ ישראל לצבא הבריטי.

גם עדה הייתה בין המתנדבות. בין השנים 1941-1943, בד בבד עם היותה חברת לח"י, היא עבדה כמזכירה אזרחית בצבא הבריטי, ובסוף 1943 התגייסה לחיל האוויר הבריטי והועברה למצרים. באותו זמן נפרשה ביחידות הצבא הבריטי במצרים רשת של אנשי לח"י שאותה יזם יצחק שמיר לאחר שברח ממזרע. חיילים וחיילות, חברי וחברות לח"י במדי הצבא הבריטי, היו מעבירים נשק ותחמושת ממצרים לארץ והפיצו את גיליונות "החזית" בקרב החיילים היהודים. אך הפעולה המפורסמת מכולן הייתה ההתנקשות בלורד מוין (ולטר אדוארד), שר המדינה הבריטי לענייני המזרח התיכון שמושב היה בקהיר. את הפעולה שהנחיתה מכה קשה על הבריטים ביצעו שני חברי לח"י: אליהו חכים ואליהו בית צורי.

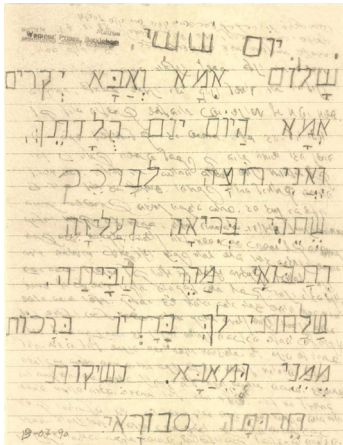

עדה אריאל בצעירותה

מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים

מכתב מבת לאם

הפעילות במחתרת בכלל והשהייה בכלא בפרט היו מאוד קשות לאימהות הצעירות וכמובן גם לילדיהן, שגדלו בדרך כלל אצל קרובי משפחה. כך מתארת טובה את החלטתה להעביר את חרותה לבית סבתה לאה, עוד בתקופה שקדמה למעצרה: "זה לא היה מקום מתאים לילדה [הבית ברחוב מזרחי ב'], המצב בחוץ החריף והלך ולא הייתה אפשרות לטייל איתה ולהביאה בין ילדים". בארכיון המוזיאון ישנו מכתב שכתבה חרותה לאמה המביע את הקושי והגעגועים של הבת הצעירה.⁵

טובה סבוראי, מתנה לחרותה, כריכה חיצונית ופרט מהכריכה הפנימית, בית הכלא והמעצר לנשים, כ' באב תש"ה, 30 ביולי 1945, באדיבות משפחת סבוראי.

טובה סבוראי (1915-2013) חברת תנועת בית"ר, עלתה לארץ מפולין בשנת 1934.¹ היא הצטרפה לאצ"ל וב-1938 נישאה למשה שהיה חבר בתנועת "ברית הבריונים" ופעיל מרכזי באצ"ל ובלח"י.² בשנת 1939 נולדה לזוג שבמחתרת בתם הבכורה חרותה. במהלך תקופה זו משה נעצר, ישב בכלא עכו ושוחרר.³ ב-1941 עבר הזוג להתגורר בדירה ברחוב מזרחי ב' 8 בתל אביב, שהייתה מינואר 1942 לדירת המסתור של "איר" (אברהם שטרן), מפקד לח"י. בדירה זו (כיום מוזיאון לח"י ברח' אברהם שטרן), נרצח "איר" ביום כ"ה בשבט תש"ב (12 בינואר 1942) בידי קצין הבולשת הבריטי ג'פרי מורטון. טובה נעצרה ונכלאה בבית הכלא לנשים בבית לחם שממנו שוחררה כעבור ארבע שנים וחצי.

לאורך תקופת השלטון הבריטי בארץ (1917-1948) נכלאו ונעצרו כמאתיים לוחמות מכל ארגוני המחתרות. במהלך שנות השלושים של המאה העשרים החרימו הבריטים שני מבנים בעיר בית לחם והסבו אותם לבית כלא ובית מעצר. התנאים במקום היו קשים ונוספו להם הסביבה העוינת והריחוק מהמשפחות ומכל יישוב יהודי. הלוחמות שנתפסו היו צעירות ומיעוטן נשואות ואימהות לילדים קטנים כמו טובה.

חרותה, בתה של טובה

טובה סבוראי

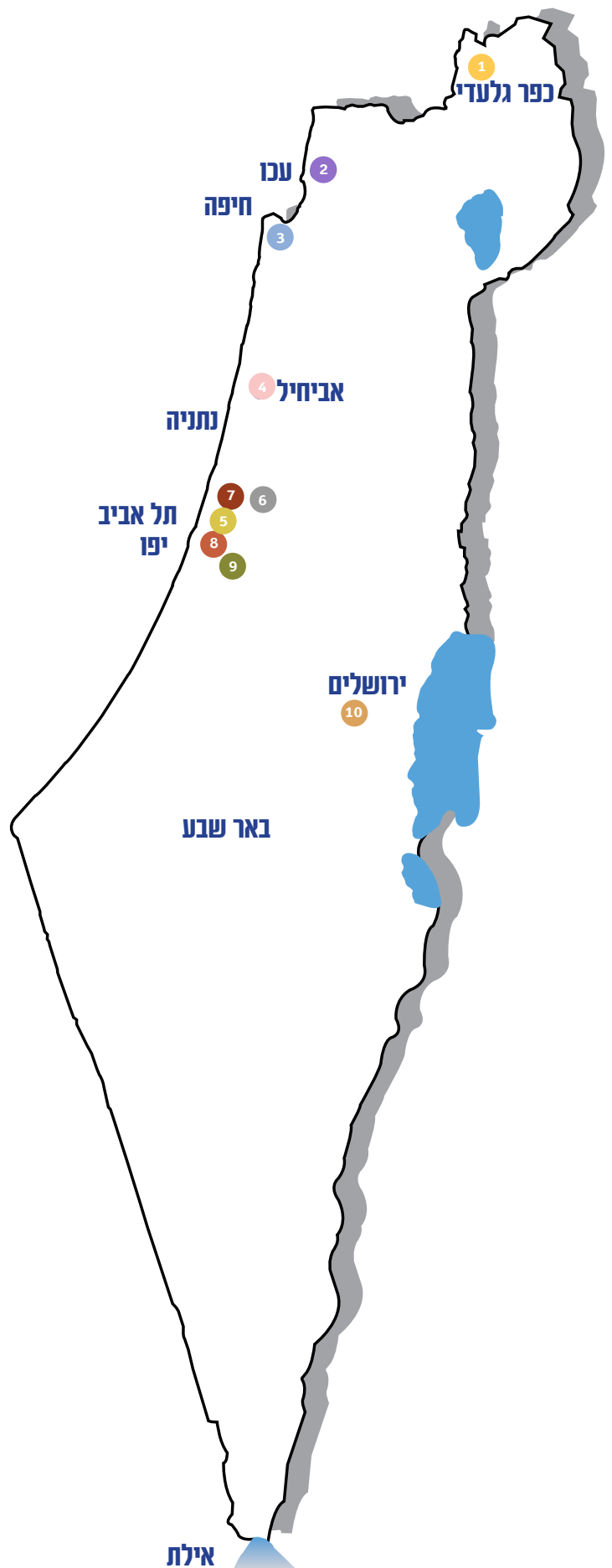
כתבה: יעל נהרי

1. בית"ר (ברית הנוער העברי על שם יוסף תרומפלדור) תנועת הנוער של התנועה הרביזיוניסטית שהוקמה בשנת 1923. מנהיג התנועה מיום הקמתה ועד מותו בשנת 1940 היה זאב זבוטינסקי.
2. "ברית הבריונים" - תנועה שמקור שמה הוא כשם כת קנאים, שפעלה בתקופת "המרד הגדול" של היהודים ברומאים במאה הראשונה לספירה. בראשה עמדו ד"ר אב"א אחימאיר, ד"ר יהושע השל ייבין והמשורר אורי צבי גרינברג, והיא פעלה בתוך התנועה הרביזיוניסטית, בעיקר בתחילת שנות השלושים של המאה העשרים, נגד השלטון הבריטי ונגד מגמות סוציאליסטיות ביישוב.
3. עיתון דבר 2.7.39 עמ' 8.
4. בנאי י', חיילים אלמונים: ספר מבצעי לח"י, ת"א, 1989, עמ' 101.
5. ארכיון מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים, מסמך מספר 90-07-07.

מפת המוזיאונים

על פי סדר הופעתם בגיליון

- 1 מוזיאון בית "השומר"
- 2 מוזיאון אסירי המחתרות עכו
- 3 מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן
- 4 מוזיאון בית הגדודים
- 5 מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב
- 6 מוזיאון הפלמ"ח
- 7 מוזיאון האצ"ל
- 8 מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')
- 9 מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר')
- 10 מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים
- 11 מוזיאונע

מוזיאון הפלמ"ח

- כתובת: חיים לבנון 10, רמת אביב, ת"א.
- טלפון מחלקת הזמנות: 03-5459800
- Waze: בית הפלמח, חיים לבנון 10, תל - אביב - יפו.
- דוא"ל מחלקת הזמנות: palmach_reservation@mod.gov.il
- פתוח ראשון - שישי. שבת: סגור.
- **הביקור במוזיאון בתיאום בלבד.**

מוזיאון האצ"ל

- כתובת: המלך גורג' 38, תל - אביב.
- טלפון: 03-5253307 / 03-5284001
- Waze: מוזיאון האצ"ל, המלך גורג' 38, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Etzel_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון-חמישי: 8:00 - 16:00. שישי-שבת: סגור.

מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')

- כתובת: נחום גולדמן 2, גן צארלס קלור, טיילת תל אביב - יפו.
- טלפון: 03-5172044 / 03-5177180
- Waze: חניון בית האצ"ל
- דוא"ל: etzel48_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי - שבת: סגור.

מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר')

- כתובת: אברהם שטרן 8, שכונת פלורנטין, תל - אביב.
- טלפון: 03-6820288 / 03-6837582
- Waze: מוזיאון בית יאיר אברהם שטרן, אברהם שטרן 8, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Lehi_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00, שעות ערב וימי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים

- כתובת: משעול הגבורה 1, מגרש הרוסים, ירושלים.
- טלפון: 02-6233166 / 02-6233167
- מספר הפקס 02-6250651
- Waze: עיריית ירושלים, חניון ספרא (חניון בתשלום)
- דוא"ל: Hamachtarot_Jerusalem@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 9:00 - 17:00, שעות ערב וימי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית "השומר"

- כתובת: קיבוץ כפר- גלעדי. טלפון: 04-6941565.
- Waze: מוזיאון בית השומר, כפר גלעדי.
- דוא"ל: hashomer_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 50 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - עכו

- כתובת: רחוב ההגנה 10, עכו העתיקה.
- טלפון: 04-9911375
- Waze: מוזיאון אסירי המחתרות, עכו
- דוא"ל: Hdakko_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן

- כתובת: רחוב אלנבי 204, חיפה.
- טלפון: 072-2798030
- Waze: ההגנה 65, חיפה.
- דוא"ל: haapala.mus@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 10:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית הגדודים

- כתובת: רחוב בן גוריון, מושב אביחיל.
- טלפון: 09-8822212, 09-8629240
- Waze: בית הגדודים, מושב אביחיל
- דוא"ל: Hagdudim_Museum@mod.gov.il
hagdudim.museum@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:30 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

- כתובת: שדרות רוטשילד 23, תל - אביב.
- טלפון: 03-5608624 / 03-5600809
- דוא"ל: Hagana_Museum@mod.gov.il
- Waze: רוטשילד 23 תל - אביב
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי- שבת: סגור.

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים